

IURIS ECCLESIASTICI
GRAECORUM
HISTORIA ET MONUMENTA

IUSSU

PII IX. PONT. MAX.

CURANTE

I. B. PITRA S. R. E. CARD.

TOM. I,

A PRIMO P. C. N. AD VI SAECULUM.

ROMAE

TYPIS COLLEGII URBANI

MDCCLXIV.

ff

ea in peculiari glossario ad calcem huius tomi colligere et excutere animus est.

(17) *Reiciatur.* Scite et prolixè Turrianus ibi disputat, quae ipse breviter sic concludit: «Id intelligendum de concubina infideli quam a baptismo repellendam monent, si pluribus fuerit obsecuta, ob infamiam scilicet ac periculum intemperantiae etiam post baptismum periclitantis.»

(18) *Docti.* Recte apud Cotelerium scholiastes parisiensis interroganti quomodo haec cum canone trullano 64 alia praecipiente concordent, respondet diversitatem oriri ex temporum diversitate, Pauli vero *διάταξιν* (verbo scholiastae utor) ad hanc pertinere aetatem in qua pauci erant christiani, pauciores qui docebant et ii tantum quibus inter alia charismata, donum doctrinae palam conferebatur. Quod fortasse tibi erit aliud antiquitatis argumentum.

(19) *Doctrinam.* Non diffitendum haec sapere iudaismum, alia vero e diametro

diversa praecipiri in canone laodicensi 39: ὅτι οὐ δεῖ χριστιανούς ἰουδαΐζειν καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ σχολάζειν. Velim tamen emolliatur consura, si consideretur hic de solis agi servis quibus fortasse in aliqua ecclesia olim placuerit otiosi per duos in hebdomade dies «propter pietatis doctrinam.» Tum inferre etiam luberet has qualescumque regulas esse laodicensis canonibus longe antiquiores.

(20) *Precationes.* Inde pergimus texere seriem canonum qualem apud Aristenum et saepe alias vidimus.

(21) *Infideles.* Capitulum illud, festinantius quam oportuit, ut ἀνέκδοτον inserui in Spicileg. t. IV. p. 575, sollicitante me vacuo folio et urgente itinere romano, quibus angustiis pressum crambe recocta non abstinuisse me facile ignoscatur. Neque dissimulaverim me captum in primis fuisse venerandae vetustatis odore, quem etiam nunc ex toto illo XVII capitulo haurire iuvat.

III.

SANCTORUM APOSTOLORUM SENTENTIAE.

Apostolorum, ut graeci voluerunt, de re sacra legibus supra positis proxime succedant simillimae de veterum Christianorum vita et disciplina sententiae; quibus iterum appingitur Clementis nomen, persona, scriptura; idem continetur argumentum; eadem assuitur scenica vestis. Unde, ne ab eodem vestitore dicam, a vicinis fortasse manibus locisque et haec et praecedentia exiisse aliquis opinabitur; immo fortasse plura, prooemio tamen in primis excepto, aliqua commendari vetustate concedet. Longe vero minoris ponderis esse has qualescumque *διαλαλήσεις* per se patet, atque tum silentio veterum, tum paucitate exemplarium in membranis, tum etiam oblivione quae adhuc eas tegit, confirmatur.

I Nihil sane mirum, neminem inter veteres quidquam de hac opella scripsisse (1). Sed huiusmodi colloquiis si quid merito occasionem dedisse reputetur, praesto in primis sunt sancti Irenaei verba ad Florentinum presbyterum: «Ea quae tunc gesta sunt, melius

(1) *Scriptesse.* Quidni mihi testes abessent? Ecco tibi inter graeculos quibus dudum apostolicae voces insonuerunt, unus qui colloquentes inter se vidit, audivit, numeravit legiferos Apostolos, diaconos, discipulos: describo membranas in privata petropolitani cuiusdam viri bibliotheca asservatas: Οὗτοι διὰ Κλήμεντος οἱ λεγόμενοι ἐκτεθέντες θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες

ἔξεφωνήθησαν παρὰ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων κορυφαίων τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἀποστόλων, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσι ταῦτα Πέτρου, Παύλου, Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου, Ἀνδρέου, Θῶμα, Φιλίππου, Βαρθολομαίου, Ματθαίου, Σίμωνος Ζηλωτοῦ, Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου, Θαδδαίου, τοῦ καὶ Λιβαίου, Ἰούδα Ἰακώβου (τοῦ ἀδελφοῦ ἰ. δεστ) Ματθαίου, Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ, Κλήμεντος ἐπισκόπου

» memoria teneo quam quae nuper acciderunt, adeo ut et locum dicere possim in quo
 » sedens beatus Polycarpus disserebat, et familiarem consuetudinem, quae illi cum
 » Ioanne ac reliquis qui Dominum viderant, intercessit; ut narrabat et qualiter dicta
 » eorum commemorabat, quaeque de Domino ex ipsis audiverat, de miraculis illius etiam
 » ac de doctrina, quae ab iis qui Verbum vitae conspexerant, acceperat Polycarpus,
 » qualiter referebat cuncta, Scripturis consona (1).» Haec sane sunt seniorum colloquia; his
 nostra simillima sunt. Quibus certe, ne omni videantur auctoritate canonica destitui et
 antiquitate, sua non desunt testimonia, saltem extranea, sive apud Aethiopes, sive apud
 Arabes; ab iis quippe receptam vidit Grabius canonum CXXVII syllogen (2), quae a
 sententiis nostris orditur, idemque ex codicibus vaticanis Assemanus retulit (3); Ludol-
 fus vero similia legit in membranis Aethiopum suisque commentariis inseruit (4).

II. Graecorum unicus, quem sciam, codex scriptus hactenus memoratur, vindobo-
 nensis, sub num. 45, inter historicos tertius, de quo alias. Latuit vero alter, iam in
 lucem proferendus, inter vaticanos ottobonianus 408, f. 88, saec. XIV scriptus; a quo
 tamen compendium quoddam ἀνέκδοτον potius recipere, quam vulgati textus varie-
 tates legere videor, nisi demum primigenia sit scriptura vaticana, unde fluxerit codex
 vindobonensis. Sed excerpta, nec plura ipse ottobonianus titulus promittit, his verbis
 conceptus: Ἐπιτομὴ ὄρων τῶν ἀγίων ἀποστόλων καθολικῆς παραδόσεως, *Epitome*
definitionum sanctis Apostolis a catholica traditione adscriptarum.

III. Unica rursus editione sententias illas et canones primus nec nisi graece et nuper-
 rime protulit cl. v. Bickellius in brevissima iuris ecclesiastici historia (5) quam vix in-
 choatam moriens reliquit; rei autem novitate captus, ut vereor, libellum ineunti tertio
 saeculo ascribere non dubitavit. Vulgata igitur semel nunc primum cum ottoboniano,
 iterumque et novis curis cum vindobonensi contulimus; collata vero planissima licet
 plerumque et perspicua, qua lege tenemur, in latinatam aequae simplicem transtulimus.

IV. Pigeret immorari in prioris partis argumento quod in permultas de christiano-
 rum veterum vita communiore regulas vertitur. Pars deinceps posterior ea recenset quae
 ad episcopos, ad presbyteros, ad lectores, ad diaconos, ad laicos, ad oblationes sacras,
 ad diaconissas peculiari iure spectant. Nemo iam non videt qualis inter haec et praece-
 dentia nexus ac necessitudo intercedat. Adde personarum in hoc theatro loquentium ea-
 dem fere nomina, verum eo ordine: Ioannes, Matthaëus, Petrus, Andreas, Philippus,
 Simon, Iacobus, Nathanael, Thomas, Cephas, alius certe a Petro, Bartholomaeus, Mar-
 tha demum et Maria, fictitia utraque, ut videtur, et vix in paucis ostensa verbis. Pe-
 tri, ut solet, partes hic maiores sunt, neque omnino spernenda quae Ioannes apostolus
 de senioribus et sacra eucharistia disseruisse dicitur.

Ῥώμης, τρίτου μετὰ Λιον ὑπάρχοντος, συμπαρόντων καὶ
 τῶν ἑπτὰ διακόνων Στεφάνου, Φιλίππου, Προχώρου, Νι-
 κάνορος, Τίμωνος, Παρμένα καὶ Νικολάου προσηλύτου
 Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἑτέρων πρεσβυτέρων καὶ διακόνων
 ... (hic linea partim exsecta) καθὼς ἀπ' ἀρχῆς ἐκλε-
 λεγμένη καλῶς ἡ ἀγία παράλαβε καθολικὴ τε καὶ ἀπο-
 στολικὴ [ἐκκλησία].

(1) *Consona*. Iren. Opp. tom. 1, p. 340 ed. Venet. 1734.

(2) *Syloggen*. I. Ern. Grabe *Essay upon two arabick manuscripts*, Lond. 1711, p. 70.

(3) *Retulit*. V. Catalog. codd. arab. p. 275 ed. Mail.

(4) *Inseruit* vid. *Comment. in histor. Æthiop.* p. 314. Inde varietates quasdam Bickellius in suis notis recepit, sed ab interpretum potius imperitia quam a diversis fontibus repetendas.

(5) *Historia*. J. W. Bickell. *Geschichte des Kirchenrechts*, Giessen 1843, p. 1. p. 87-97, 107-130 et 180.

**ΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ ΑΙ ΔΙΑ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ
ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ**

**CONSTITUTIONES PER CLEMENTEM
ET ECCLESIASTICI SS. APOSTOLORUM CANONES**

Χαίρετε, υιοὶ καὶ θυγατέρες (1) ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννης καὶ Ματθαῖος (2) καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος καὶ Σίμων καὶ Ἰακώβος καὶ Ναθαναὴλ καὶ Θωμᾶς καὶ Κηφᾶς καὶ Βαρθολομαῖος καὶ Ἰούδας Ἰακώβου (3). Κατὰ κέλευσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος, συναθροισθέντων ἡμῶν, καθὼς διέταξε πρὸ τοῦ (4). Μίλλετε κληροῦσθαι τὰς α) ἐπαρχίας (5), καταλογίσασθαι τῶν ἀριθμῶν, ἐπισκόπων ἀξίας, πρεσβυτέρων ἑδρας, διακόνων παρεδρείας, ἀναγνωστῶν νουνεχίας, χηρῶν ἀνεκκλησίας β), καὶ ὅσα δεῖσι πρὸς θεμελίωσιν ἐκκλησίας, ἵνα τύπον τῶν ἐπουρανίων εἰδότες φυλάσσονται ἀπὸ παντὸς ἀστοχημάτος· εἰδότες ὅτι λόγον ὑφέξουσιν ἐν τῇ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως περὶ ἧν ἀκούσαντες οὐκ ἐφύλαξαν· καὶ ἐκέλευσεν ἡμᾶς ἐκπίψασθαι τοὺς λόγους εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἴδοξεν οὖν ἡμῖν πρὸς ὑπόμνησιν τῆς ἀδελφότητος καὶ νοουθεσίαν, ἐκαστῶν ὡς ὁ κύριος ἀπεκάλυψε κατὰ τὸ θῆλημα (τοῦ Θεοῦ) γ) διὰ Πνεύματος ἁγίου, μνησθεῖσι λόγου, ἐντείλασθαι ὑμῖν.

I.

Ἰωάννης εἶπεν· « Ἄνδρες ἀδελφοὶ, εἰδότες ὅτι λόγον ὑφέξομεν δ) περὶ τῶν διατεταγμένων ἡμῖν εἰς ἐνὸς πρόσωπον μὴ λαμβάνωμεν, ἀλλ' εἴαν τις δοκῇ συμφέρον ἀντιλέγειν, ἀντιλεγέσθω αὐτῷ. »

Ἐδοξε δὲ πᾶσι πρῶτον Ἰωάννην εἰπεῖν.

Laetamini, filii et filiae.—In nomine Domini Iesu Christi Ioannes et Matthaeus et Petrus et Andreas et Philippus et Simon et Iacobus et Nathanael et Thomas et Cephas et Bartholomaeus et Iudas Iacobi [frater], quum iubente Domino nostro Iesu Christo Salvatore, nos convenissemus, decrevimus quemadmodum ipse antea statuit. Vos oportet sorte dividere provincias et loca numeratim recensere, episcoporum munera, presbyterorum sedes, diaconorum assessiones, lectorum instructiones, viduarum secessiones et quaecumque oportet in fundamento poni Ecclesiae: ut formam rerum supracoelestium agnoscentes, [populi] serventur ab omni iniquitate, scientes se rationem esse in summa illa die iudicii reddituros de his quae audierunt neque servaverunt. Idem et praecepit nobis sermones emittere per universam terram. Visum igitur nobis est in commendationem fraternitatis et hortationem, prout singulis Dominus suggessit, iuxta Dei voluntatem, in Spiritu Sancto, praecepta vobiscum qui verbi memores estis, communicare.

I.

Ioannes dixit: « Viri fratres, cum noveritis nos rationem reddituros esse de rebus per nos constitutis, nullius ad personam respiciamus, sed si quis utile duxerit contradicere, aequè contradicatur ei. »

Visum est autem omnibus quod Ioannes primus loquatur:

a) Ἐπ' ἀρχίας vindob.

b) Παρακλήσεις forte.— Paulo post in vindobon. φυλάσσονται.

c) Τοῦ Θεοῦ supra lineam ibid. ponitur et mox μνησθεῖς.

d) Ὑφέξομεν ibid.

Ἰωάννης εἶπεν· «Ὁδοὶ δύο εἰσὶ (6) μία τῆς ζωῆς, καὶ μία τοῦ θανάτου· διαφορὰ δὲ πολλὴ μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν ε)· ἡ μὲν γὰρ ὁδὸς τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη· πρῶτον, ἀγαπήσεις f) τὸν Θεόν, τὸν ποιήσαντά σε, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου g), καὶ δοξάσεις h) τὸν λυτρωσάμενόν σε ἐκ θανάτου, ἧτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη· δευτέρον i), ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν, ἧτις ἐστὶν ἐντολὴ δευτέρα· ἐν οἷς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφῆται (7).»,

Ματθαῖος εἶπε· «Πάντα ὅσα μὴ θέλῃς σοι γενέσθαι (8), σὺ μὴδὲ ἄλλω ποιήσεις k)· τούτων δὲ τῶν λόγων τὴν διδαχὴν εἶπεν, ἀδελφε Πέτρε.,»

Πέτρος εἶπεν· «Οὐ φονεύσεις l), οὐ μοιχεύσεις, οὐ πορνεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐ φονεύσεις τέκνον ἐν φθορᾷ, οὐ [τὸ] γεννηθὲν ἀποκτενεῖς m), οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ κακολογήσεις, οὐδὲ μνησικακήσεις, οὐκ ἔση δίγλωσσος n), παγίς γὰρ θανάτου ἐστὶν ἡ δίγλωσσία. Οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός, οὐδὲ ψευδής, οὐκ ἔση πλεονέκτης, οὐδὲ ἄρπαξ, οὐδὲ ὑποκριτής, οὐδὲ ο) κακοήθης, οὐδὲ ὑπερήφανος, οὐδὲ λήψη βουλὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ πλησίον σου· οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐς μὲν ἐλέγξεις, οὐς δὲ ἐλεήσεις p), περὶ ὧν δὲ προσεύξῃ, οὐς δὲ ἀγαπήσεις q) ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου (9).»,

Ioannes ait : « Viae duae sunt, una vitae, et altera interitus ; discrimen vero magnum inter duas vias ; prior enim ad vitam haec est : Primum amabis Deum qui te fecit ex omni corde tuo, et glorificabis eum qui te redemit a morte, hoc est mandatum primum. Alterum, diliges proximum tuum sicut te ipsum, hoc mandatum est secundum ; in his universa lex pendet et prophetarum. »

Matthaeus dixit : « Omnia quaecumque non voles tibi fieri, ea noli alteri facere. Horum vero sermonum doctrinam edissere, frater Petre ! »

Petrus inquit : « Non occides, non adulterabis, non fornicaberis, non venena misceris, non interficies genitum in foetu, neque natum necabis ; non falsum dices testimonium, non maledices, non iniuriae memor eris, non eris animo duplex neque duplicis linguae : laqueus enim mortis est lingua duplex. Non erit sermo tuus in vanum, neque mendax ; non eris ambitiosus, neque rapax, neque hypocrita, neque male moratus, neque superbus, neque pravum sumes consilium in proximum tuum, neque ullum odio hominem habebis ; verum hos argues, illorum autem misereberis, pro aliis orabis, alios vero plus amabis quam tui ipsius animam. »

e) Καὶ διαφορὰ πολλὴ τῶν δύο· ἡ οὖν τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη. Ottobon. Inde incipiunt παράλληλα non semel istidem concepta verbis in constit. apost. lib. VII, cap. I.

f) Ἀγαπήσεις vindob.

g) Σου. Statim ottobon. legit : Δεύτερον, ἀγαπήσεις usque ad σεαυτὸν, nec plura in hac pericope.

h) Δοξάσεις. Ita et mox ἀγαπήσεις vindobon.

i) Δευτέρα vindobon. neque aliter Bickell.

k) Ματθ. εἶπε πᾶν ὃ μὴ θέλῃς γενέσθαι σοι, μὴδὲ σὺ ἄλλω ποιήσεις, τουτέστιν ὃ σὺ μίσεις, ἄλλω μὴ ποιήσης. Πέτρος κτλ. ottobon. Cf. Tob. IV, 16; Luc. VI, 31,

et const. apost. I. VII, c. 2.

l) Φονεύσεις, οὐ ποιήσεις ἁμαρτίαν τινὰ τῇ σαρκὶ σου, οὐ κλέψεις, οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου, οὐκ ἐπιροκήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, ottobon.

m) Ἀποκτείνης vindobon.

n) Δίγλωσσος, οὐκ ἔσται σοι λόγος κενός, οὐδὲ ψευδής, omissis caeteris, ottobon. .

o) Οὐκ ἔση lb.

p) Οὐς δὲ ἐλεήσεις om. ottob.

q) Περὶ ὧν δὲ καὶ πρ. οὐς δὲ καὶ ἀγ.-id.

Ἄνδρέας εἶπε· “Τέκνον μου ρ), φεῦγε ἀπὸ παντὸς πονηροῦ s) καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτοῦ, μὴ γίνου ὀργίλος (ιο), ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ὀργὴ πρὸς φόνον· ἐστὶ γὰρ δαιμόνιον ἀρρένικόν ὁ θυμός· Μὴ γίνου ζηλωτῆς ι), μηδὲ ἐριστικός, μηδὲ θυμαντικός, ἐκ γὰρ τούτων φόνος γεννᾶται υ). „

Φίλιππος εἶπε· “Τέκνον, μὴ γίνου ἐπιθυμητής (ιι)· ὁδηγεῖ γὰρ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὴν πορνείαν v), καὶ ἔλκει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτήν· ἔστι γὰρ θηλυκὸν δαιμόνιον τῆς ἐπιθυμίας, καὶ ὁ μὲν μετ’ ὀργῆς, ὁ δὲ μεθ’ ἡδονῆς ἀπόλλυσι τοὺς εἰσδεχομένους αὐτά· Ὀδὸς δὲ πονηροῦ πνεύματος ἀμαρτία ψυχῆς· καὶ ὅταν βραχείαν εἰσδυσιν σχῆ ἐν αὐτῷ, πλατύνει αὐτήν, καὶ ἄγει ἐπὶ πάντα τὰ κακὰ τὴν ψυχὴν ἐκείνην, καὶ οὐκ ἔα διαβλέψαι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἰδεῖν τὴν ἀλήθειαν· Ὁ θυμὸς ὑμῶν μέτρον ἔχέτω, καὶ ἐν βραχεῖ διαστήματι αὐτοῦ ἠνιοχεῖτε, καὶ ἀνακρούετε, ἵνα μὴ ἐμβάλλῃ ὑμᾶς εἰς ἔργον πονηρόν· Θυμὸς γὰρ καὶ ἡδονὴ πονηρὰ ἐπιπολὺ παραμένοντα κατὰ ἐπίτασιν δαιμόνια γίνονται· Καὶ ὅταν ἐπιστρέψῃ αὐτοῖς ὁ ἄνθρωπος, οἰδαίνουσιν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ γίνονται μείζονες, καὶ ἀπάγουσιν αὐτὸν εἰς ἔργα ἄδικα, καὶ ἐπιγέλωσιν αὐτῷ, ἡδονταὶ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. „

Σίμων εἶπε· “Τέκνον x), μὴ γίνου αἰσχρολόγος, μηδὲ ὑψηλόφθαλμος· ἐκ γὰρ τούτων μοιχεῖαι γίνονται (ιζ). „

Ἰάκωβος εἶπε· “Τέκνον, μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ἐπεὶ δὴ ὁδηγεῖ y) πρὸς

Andreas dixit : « Fili mi , fuge ab omni pravo, et a quocumque istiusmodi homine ; noli fieri iracundus ; ducit enim ira ad caedem , ac veluti masculinum daemonium est iracundia . Ne sis aemulator , neque contentiosus , neque promptus ad succensendum ; ex his quippe homicidium oritur . »

Philippus inquit : « Fili , ne cupidus fias ; ducit enim concupiscentia ad nequitiam , trahitque homines ad se . Est enim quasi femininum concupiscentiae daemonium , et sive per iram , sive per voluptatem eos perdit qui talia in se recipiunt . Via autem pravi spiritus animae peccatum est , quod statim ut strictum sibi ingressum straverit , mox eum in ipso amplificat , et pronam agit per quaeque perversa illam animam , neque sinit ab homine perspicere et considerari veritatem . Motus animi vestri modum habeat , eumque strictis habenis in exiguo campo ducite et coercete , ne invehat vos in opus pravam . Animi quippe impetus et voluptas mala plerumque fiunt daemonia quae viribus auctis permanent , et quam se ab illis homo averterit , tumefiunt in eius anima , et invalescunt , ac prava per opera eum trudunt et irrident , atque delectantur in hominum perditione . »

Simon ait : « Fili , ne sis turpis lueri cupidus , neque elato superbus oculo ; ex his etenim adulteria gignuntur . »

Iacobus dixit : « Fili , ne fias augurii interpres , id quippe ducit ad idololatriam ; ne-

ρ) Τέκνον μου om. Ottob.

σ) Κακοῦ id.

ι) Ὀργίλος, μήτε ζηλωτῆς id.

υ) Ἐριστικός, μηδὲ μανικός, ὁδηγεῖ γὰρ ταῦτα πρὸς τὸν φόνον id.

v) Φίλ. εἶπε μὴ γίνου ἐπιθ. ὁδηγεῖ γὰρ πρὸς τὴν πορνείαν, nec plura idem usque ad verba Simonis.

x) Τέκνον. Praeter hanc vocem, similia in Ottobon.

y) Ὀδηγῆ Vindobon.

τὴν εἰδωλολατρείαν, μηδὲ ἐπαιδοῦς, μηδὲ μαθηματικὸς, μηδὲ πῆρικαθαίρων, μηδὲ θέλει αὐτὰ *z*) εἰδέναι, μηδὲ ἀκούειν· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων εἰδωλολατρεῖαι γεννῶνται.,,

Ναθαναὴλ εἶπε· “Τέκνον, μὴ γίνου ψεύστης, ἐπειδὴ ὁδηγεῖ τὸ ψεῦσμα ἐπὶ τὴν κλοπὴν *a*)· μὴτε φιλάργυρος, μὴτε κενόδοξος· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων κλοπαὶ γεννῶνται *b*). — Τέκνον, μὴ γίνου γόγγυσος (13), ἐπειδὴ ἄγει πρὸς τὴν βλασφημίαν, μὴτε αὐθάδης *c*), μὴτε ποτηρόφρων· ἐκ γὰρ τούτων ἀπάντων βλασφημίαι γεννῶνται *d*). Ἴσθι δὲ πραῦς, ἐπειδὴ πραιῖς κληρονομοῦσι *e*) τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· γίνου μακρόθυμος, ἐλεήμων, εἰρονοποιοὺς, καθαρὸς τῆ καρδίᾳ ἀπὸ παντὸς κακοῦ *f*), ἄκακος καὶ ἡσύχιος, ἀγαθὸς, καὶ φυλάσων καὶ τρέμων τοὺς λόγους οὗς ἤκουσας *g*)· οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν, οὐδὲ δώσεις τὴν ψυχὴν σου μετὰ ὑψηλῶν *h*), ἀλλὰ μετὰ δικαίων καὶ ταπεινῶν ἀναστραφήσῃ *i*). Τὰ δὲ συμβαίοντά σοι ἐνεργήματα ὡς ἀγαθὰ προσδέξῃ, εἰδὼς ὅτι ἄτις Θεοῦ οὐδὲν γίνεταί (14).,,

Θωμᾶς εἶπεν· “Τέκνον, τὸν λαλοῦντά σοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ παραιτιόν σοι λινόμενον τῆς ζωῆς, καὶ δόντα σοι τὴν ἐν Κυρίῳ σφραγιδα, ἀγαπήσεις ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ σου, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ νύκτα καὶ ἡμέραν, τιμήσεις αὐτὸν ὡς τὸν Κύριον, ὅθεν γὰρ ἡ κυριότης λαλεῖται *k*), ἐκεῖ Κύριός ἐστιν· Ἐκζη-

que mathematicus neque lustrans, noli autem talia videre, neque audire; nam ea omnia gignunt idololatriam.

Nathanael dixit: «Fili, noli fieri mendax, quandoquidem ducit mendacium ad furtum, neque pecuniosus, neque vanae gloriae appetitor; ex his enim omnibus furta oriuntur.» «Fili, ne sis obtrectator, id quippe pellit in blasphemiam; neque contumax, neque prava meditare, sane ex his blasphemiae generantur. Esto autem mitis, quoniam mitis in haereditatem accipient regnum coelorum. Sis longanimus, misericors, pacis artifex, purus corde et ab omni mundus nequitia, innocens et pacificus, bonus, custodiensque cum tremore sermones quos audivisti. Non te extolles, neque committes animam tuam cum elatis, sed cum iustis et humilibus conversaberis. Quae autem tibi acciderint, violentorum facinora, ea ut bona suscipe, considerans nihil sine Deo fieri.»

Thomas ait: «Fili, eum qui loquitur tibi sermonem Dei et auctor tibi vitae fit tibi que in Domino dat sigillum, amabis ut pupillam oculi, memorabis die noctuque, et veneraberis ut Dominum; ubi enim de Domino sermo fit, ibi Dominus est. Exquiras

z) Λύτᾱς vindob. et Bickell. correximus ex ottobon. in quo iterum τέκνον omittitur, sed additur: ἃ ἐρεῖ ante περικαθαίρων. Constitut. ap. cap. 6. lib. cit. habent: περικαθαίρων τὸν υἱὸν σου.

a) Ἐπειδὴ ὁδηγ. τ. ψ. ε. τ. κλοπῆν om. ottob.

b) Γίνονται id. Bickell scripsit semel hic, et iterum infra: Ἐκ γὰρ τῶν ἀπάντων, a scriptura codicum recedens.

c) Γόγγυσος, μὴ θυμώδης, μὴ αὐθ. ottobon.

d) Γίνονται iterum id.

e) Ἐπί Bickell: κληρονομήσουσι τ. βασ. τοῦ Θεοῦ ottobon.

f) Ἀπὸ πάντ. κακ. om. id.

g) Λογ. τοῦ Θεοῦ, οὐχ ὑψ. id. sed male.

h) Οὐ δώσεις τῆ ψυχῆ σου θράσος, οὐδὲ κολληθήσῃ τῆ ψυχῆ σου μετὰ ὑψηλῶν id. ex ps. 130, 130, 1, 2, 3, et Prov. XIII, 17.

i) Ἀναστρ. om. id.

k) Ὅθεν γὰρ Ἰησοῦς Χριστὸς λαλεῖται id.

τήσεις δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καθ' ἡμέραν *l)*, καὶ τοὺς λοιποὺς, ἵνα ἐπαναπαύσῃ *m)* τοῖς λόγοις αὐτῶν κολλώμενος· ὡς ἅγιος γὰρ ἀγίοις ἀγιασθήσῃ *n)*· τιμήσεις αὐτὸν, καθ' ὃ δυνατὸς εἶ, ἐκ τοῦ ἰδρώτός σου, καὶ ἐκ τοῦ πόνου τῶν χειρῶν σου· εἰ γὰρ ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ ἤξιώσέ σοι δοθῆναι πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν αἰώνιον, σὺ ὀφείλεις πολὺ μᾶλλον τὴν φθαρτὴν καὶ πρόσκαιρον προσφέρειν τροφήν· ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ, καὶ βοῦν ἀλωῶντα οὐ φιμώσεις, καὶ οὐδεὶς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει *(15)*.,,

Κηφᾶς εἶπεν· « Οὐ φοιήσεις σχίσματα *o)*, εἰρηνεύσεις δὲ μαχομένους, κρινεῖς δικαίως, οὐ λήψῃ πρόσωπόν τινα ἐλέγξας *p)* ἐπὶ παραπτώματι· οὐ γὰρ ἰσχύει πλοῦτος παρὰ Κυρίῳ *(16)*, οὐ γὰρ ἀξίας προκρίνει, οὐδὲ κάλλος ὠφειλεῖ, ἀλλὰ ἰσότης ἐστὶ πάντων παρ' *q)* αὐτῷ. Ἐν προσευχῇ *(17)* σου μὴ διψυχῆσῃς *r)* πότερόν ἐσθαι ἢ οὐ· μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν. Ἐὰν ἔχεις, διὰ τῶν χειρῶν σου δὸς *s)* εἰς λύτρωσιν τῶν ἀμαρτιῶν σου· οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον, κοινωνήσεις δὲ ἀπάντων *t)* τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι· εἰ γὰρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοὶ ἐστέ, πόσον μᾶλλον ἐν τοῖς φθαρτοῖς;.,,

autem faciem illius singulis diebus, caeterosque simul sanctos, ut in sermonibus quiescas illorum et adhaereas; sicut enim sanctus, cum sanctis sanctificaberis. Observantiam in eum, quantam poteris, exhibebis in sudore tuo et opera manuum tuarum. Si enim tibi per eum Dominus dignatus est spiritualem largiri cibum et potum et vitam aeternam, te multo magis oportet corruptibilem et temporaneum praestare cibum. Dignus enim operarius mercede sua, et bovem triturantem non alligabis, et nemo plantat vineam quin de fructu illius comedat.»

Cephas dixit: « Non facies schismata, conciliabis autem pacem inter dissidentes, iudicabis ex aequo, non accipies personam, quum aliquis lapsus fuerit convictus. Non enim praevalet dives coram Domino, neque ab illo dignitas praeponitur, nec prodest venustas, sed aequabilitas omnium apud eum est. In oratione ne ancipiti animo mediteris quid futurum sit aut non sit, neque is fias qui manus ad recipiendum extendat, ad largiendum vero retrahat; si habes, manibus tuis dabis, unde tua redimantur peccata. Non distuleris, datoque munere non murmurabis, noveris enim qualis sit mercedis praeclarus remunerator. Ne averseris egenum, sed tribue fratri tuo, neque tua dices propria esse. Si enim immortale commune habetis, quanto magis peritura? »

l) Ἐχρητ. δι' αὐτὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους *ottob.*

m) Ἐπαναπαυθῆς. *id.*

n) Ἀγιασθήσεται *id.* qui inde sequentia omittit usque ad illud ὃ γὰρ κύρ. ἤξιώσέ σε δι' αὐτοῦ δοθῆναι σοι πνευμ. τροφήν καὶ ζωὴν αἰώνιον. Tum ibidem Cephas statim loquitur.

o) Σχίσμα, εἰρηνεύσασας δὲ μαχ. *ib.*

p) Ἐλεγξαι *vindobon.*

q) Τινὰ ἐπὶ παραπτ. Ἰσότης γὰρ ἐστὶ παραθεῖν *ottob.*

r) Διψυχῆσῃς. Ἐὰν ἴσται ἔχειν σέ, ἀπὸ τῶν χειρῶν σου δὸς εἰς ἀφισιν ἀμαρτιῶν σου οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον, συκοινωνήσεις δὲ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς σου, καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι. Εἰ γὰρ ἐν τῷ θανάτῳ (sic, sed male) κοινωνοὶ ἐστέ, πόσον μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς *ottobon.*

s) Δώσης *vindobon.* Correxit insulse Bickell. et scripsit δώσεις; legendum certe cum Constitut. *l. c.* δὸς εἰς.

t) Εἰς πάντα in Constit.

Βαρθολομαῖος εἶπεν υ)· Ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὡς ἔτι καιρός ἐστὶ, καὶ ἔχετε εἰς οὓς ἐργάζεσθαι μεθ' ἑαυτῶν, μὴ ἐκλίπετε ἐν μηδενί, ἐξουσίαν ἔαν ἔχητε· ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου, ἐν ἧ συναπολεῖται πάντα σὺν τῷ πονηρῷ· ἤξει γὰρ ὁ Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μεθ' αὐτοῦ. Ἐαυτῶν γίνεσθε σύμβουλοι ἀγαθοὶ, διδακτοὶ· φυλάξεις ἅπερ ἔλαβες, μῆτε προσθεῖς, μῆτε ὑφαιρῶν. ,,

II.

Πέτρος εἶπεν· « Ἀδελφοί, τὰ περὶ τῶν λοιπῶν νοουθεσιῶν αἱ γραφαὶ διδάξουσιν· ἡμεῖς δὲ ἃ ἐκελεύσθημεν, διατάξωμεν. ,,

Πάντες εἶπαν· « Πέτρος λεγέτω. ,,

Πέτρος εἶπεν· « Ἐὰν ὀλιγανδρία ὑπάρχει, καὶ μήπου πλῆθος τυγχάνει τῶν δυναμένων ψηφίσασθαι περὶ ἐπισκόπου, ἐντὸς δεκαδύο ἀνδρῶν, εἰς τὰς πλησίον ἐκκλησίας, ὅπου τυγχάνει πεπηγυῖα, γραφέτωσαν, ὅπως ἐκεῖθεν ἐκλεκτοὶ τρεῖς ἄνδρες παραγενόμενοι δοκιμῇ δοκιμάσαντες τὸν ἄξιον ὄντα, εἴ τις φήμην καλὴν ἔχει ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, εἰ ἀναμάρτητος ὑπάρχει, εἰ φιλόπτωχος, εἰ σώφρων, μὴ μῆδυσος, μὴ πόρτος, μὴ πλεονέκτης, ἢ λοιδωρος, ἢ προσωπολήπτης, καὶ τὰ τούτοις ὁμοία· καλὸν μὲν εἶναι ἀγύναϊος, εἰ δὲ μὴ, ἀπὸ μιᾶς γυναικός (18)· παιδείας μέτοχος, δυνάμενος τὰς γραφὰς ἐρμηνεύειν, εἰ δὲ ἀγράμματος, πρᾶος

Bartholomaeus dixit: « Obsecramus vos, fratres, quoniam tempus est, neque vobis desunt in quos operemini simul; nihil omittatis in ulla re quae penes vobis sit. Prope est enim dies Domini in qua cuncta cum maligno disperdentur. Veniet namque Dominus et merces illius cum illo. Invicem estote in bonis participes, docibilesque. Servabis ea quae accepisti, ut nihil addas neve demas.

II.

Petrus dixit: « Caetera quae moneantur, scripturae docebunt; nos vero, quae praecepta nobis sunt, constituamus. »

Omnes dixerunt: « Petrus loquatur. »

Petrus locutus est: « Si paucitas hominum accidit neque iam copia adest eorum qui suffragium de episcopo ferre valent, sint scilicet infra duodecim homines, ad proximas ecclesias, quae plebe abundant, scribantur litterae, ut ibi eligibiles viri tres fiant, qui probe experiantur quis dignus sit, an bonam ille habeat famam ab ethnicis, an insons existat, an pauperum studiosus, an prudens, an non ebriosus, nec fornicator, neque ambitiosus aut contumeliosus vel personarum acceptor, et caetera id genus. Bene autem erit eum esse mulieris expertem; sin minus, unius fuisse uxoris consortem; doctrinae sit particeps, idoneus Scripturarum interpres; si vero litterarum rudis est, mitis sit et cha-

υ) Εἶπεν. Οὐκ ἀρεῖς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ σου, οὐδὲ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς σου, ἀλλ' ἀπὸ νεότητος διδάξεις αὐτοὺς τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου οὐκ ἐγκαταλείψῃ ἐντολὰς Κυρίου· οὐ προσελεύσῃ ἐν προσευχῇ σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ μι-

σῆσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἀρέσκει Κυρίῳ· φυλάξῃ δὲ ἃ παρελάβες, μῆτε προσθεῖς, μῆτε ὑφαιρῶν· αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς. His concluditur libelles in ottononiano, quibuscum cf. Const. l. c. cap. 12 usque ad 17.

ὑπάρχων καὶ τῇ ἀγάπῃ εἰς πάντας περισσεύτω, μὴ ποτε περὶ τινος ἐλεγχθεὶς ἐπίσκοπος ἀπὸ τῶν πολλῶν γενηθείη (19).,,

Ἰωάννης εἶπεν “Ὁ κατασταθεὶς ἐπίσκοπος, εἰδὼς τὸ προσεχὲς καὶ φιλόθεον τῶν σὺν αὐτῷ, καταστήσει οὐς ἂν δοκιμάσῃ πρεσβυτέρους δύο.,,

Πάντες ἀντεῖπον, ὅτι οὐ δύο, ἀλλὰ τρεῖς· εἴκοσι γὰρ καὶ τέσσαρες εἰσι πρεσβύτεροι, δώδεκα ἐκ δεξιῶν, καὶ δώδεκα ἐξ εὐωνύμων (20).

Ἰωάννης εἶπεν “Καλῶς ὑπεμνήσατε, ἀδελφοί· οἱ μὲν γὰρ ἐκ δεξιῶν δεχόμενοι ἀπὸ τῶν ἀρχαγγέλων τὰς φιάλας προσφέρουσι τῷ δεσπότη, οἱ δὲ ἐξ ἀριστερῶν ἐπέχουσι τῷ πλήθει τῶν ἀγγέλων. Δεῖ οὖν εἶναι... υ) τοὺς πρεσβυτέρους ἤδη κεχρονικότας ἐπὶ τῷ κόσμῳ, [τρόπῳ τινὶ ρ)] ἀπεχομένους τῆς πρὸς γυναῖκας συνελύσεως, εὐμεταδότους εἰς τὴν ἀδελφότητα, πρόσωπον ἀνθρώπου μὴ λαμβάνοντας, συμμύστας τοῦ ἐπισκόπου καὶ συνεπιμάχους, συναθροίζοντας τὸ πλῆθος, προθυμουμένους τὸν ποιμένα. Οἱ ἐκ δεξιῶν πρεσβύτεροι προνοήσονται τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ὅπως τιμήσωσι καὶ ἐντιμηθῶσιν, εἰς ὃ ἂν δέη· οἱ ἐξ ἀριστερῶν πρεσβύτεροι προνοήσονται τοῦ πλῆθους, ὅπως εὐσταθῆς καὶ υ), ἀθόρυβος εἴη, πρῶτον μεμαθηκῶς ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. Εἰ δέ τις νοθευόμενος αὐθαδῶς ἀποκριθῆ ρ), ἐμποίησαντες οἱ ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ τὸν τοιοῦτον μετὰ ἴσης βαυλῆς, ὃ ἂν εἴη α) ἄξιον, δικασίτωσαν, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι β), μήποτε ἐνὸς πρόσωπον λαβῶσι, καὶ ἐπὶ πλεῖον νεμηθῆ ὡς γάγγραινα, καὶ αἰχμαλωτισθῶσι οἱ πάντες (21).,,

ritate adversus omnes superabundet; ne unquam, de aliqua nequitia convictus, episcopus a multis renuntietur.»

Ioannes dixit: « Qui institutus fuit episcopus, considerata utilitate et pietate in Deum eorum qui cum illo sunt, instituet ex illis quos probaverit, duos presbyteros. »

Omnes reposuerunt: « Non duos, sed tres; viginti enim et quatuor sunt seniores, duodecim a dextris, et duodecim a sinistris. »

Ait Ioannes: « Bene meministis, fratres. Qui enim a dextris sunt accipientes ab archangelis phialas, offerunt Domino; qui autem a sinistris, agunt cum multitudine angelorum. Oportet igitur esse seniores, iam aevo maturos in mundo, aliquo abstinentes modo a mulieris consortio, promptos ad largiendum fratribus, personam hominis non recipientes, qui ministrent cum episcopo et simul praelientur, qui convocent plebem, et alacri studio pastorem prosequantur. Qui a dextris erunt seniores, episcopis procurent ea quae spectant ad altare, ut honorent eos et colant quantum oportuerit. Qui a sinistris seniores sunt, provideant de plebe ut rite componatur et sine tumultu, secundum ea quae prius populus didicerit in omni submissione. Si quis autem monitus arroganter responderit, id suscipientes qui altari deputantur, cum aequa sententia quod iustam erit, decernant, ut caeteri metum habeant, nullius unquam persona accepta, ne malum accrescat ut gangraena, et in servitatem abducantur omnes. »

υ) Εἶναι. Vox una hic erosa in vindob.

ρ) Τρόπῳ τινὶ sapit προσθήκην byzantinorum.

γ) Ἡ καὶ cod. et edit.

ρ) Ἀποκριθῆ, τὸ ibid. an pro ἀποκριθῆτω?

α) Εἰ cod. vindob.

β) Ἐχουσι in cod. et Bickell.

Ἰάκωβος εἶπεν· Ἐπιεικής καθιστανέσθω πρῶτον δοκιμῇ δεδοκιμασμένος· μὴ γλωσσοκόπος, μὴ μέθυσος, μήτε γελωτολόγος, εὐτροπος, εὐπειθής^{c)}, εὐγνώμων, ἐν ταῖς κυριακαῖς συνόδοις πρῶτος σύνδρομος, εὐήκοος, διηγητικός, εἰδὼς ὅτι εὐαγγελιστοῦ τόπον ἐργάζεται· ὁ γὰρ ἐμπιπλῶν ὧτα μὴ νοεῖντος, ἔγραφος λογισθήσεται παρὰ τῷ Θεῷ (22).

Ματθαῖος εἶπε· Ἐπί τριῶν σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα Κυρίου (23). Ἐστῶσαν δεδοκιμασμένοι πάσῃ διακονίᾳ, μεμαρτυρημένοι παρὰ τοῦ πλήθους, μονόγαμοι, τεκνοτρόφοι, σώφρονες, ἐπιεικεῖς, ἥσυχαι, μὴ γόγγυσοι, μὴ δίγλωσσοι; μὴ ὀργίλοι (ὀργὴ γὰρ ἀπόλλυσιν ἄνδρα φρόνιμον); μὴ πρᾶσωπον πλουσίου λαμβάνοντες, μηδὲ πένητα καταδυναστεύοντες, μηδὲ οἴνω πολλῷ χρώμενοι, εὐσκυλτοὶ, τῶν κρυφίων ἔργων καλοὶ προτρεπτικοί, ἐπαγαγκάζοντες τοὺς ἔχοντας τῶν ἀδελφῶν ἀπλοῦν τὰς χεῖρας, καὶ αὐτοὶ εὐμετάδοτοι, κοινωνικοὶ, πάσῃ τίμῃ καὶ ἐντροπῇ καὶ φόβῳ τιμώμενοι ἀπὸ τοῦ πλήθους, ἐπιμελῶς προσέχοντες τοῖς ἀτάκτως περιπατοῦσιν, οὓς μὲν νοθεύοντες, οὓς δὲ παρακαλοῦντες^{d)}, οὓς δὲ ἐπιτιμῶντες· τοὺς δὲ καταφρονοῦντας τελείως παραπεμπόμενοι, εἰδότες ὅτι οἱ ἀντίλογοι καὶ καταφρονηταὶ καὶ λοῖδοροὶ Χριστῷ ἀντετάξαντο.,

Κηφᾶς εἶπε· Χῆραι καθιστανέσθωσαν τρεῖς· αἱ δύο προσμένουσαι τῇ προσευχῇ περὶ πάντων ἐν πείρᾳ, καὶ πρὸς τὰς ἀποκαλύψεις περὶ οὗ ἂν δέῃ· μία δὲ παρεδρεύουσα ταῖς ἐν ταῖς νόσοις πειραζομέναις; εὐδιάκονος ἢ, νηπτική^{e)}, τὰ

Iacobus dixit: « Lector instituat, qui primum probe fuerit probatus; non lingua mordax, non ebriosus, non scurrilia effutens, bonae frugis, moriger, aequanimus, qui in dominicos congressus primus convolet, qui bene audiat et prompte legat, non immemor se in evangelistae locum recipi. Qui enim adimplet aures non intelligentis, deferetur rationem Deo redditurus. »

Matthaeus dixit: « Diaconi instituantur: scriptum est: « In tribus stabit omne verbum Domini. » Sint comprobati in omni ministerio, cum testimonium habuerint ab omni plebe, unius sint uxoris, filiorum nutritores, prudentes, modesti, placidi, sine murmure, sine ira (ira enim virum perdit sapientem), sine ullo ad divitis personam respectu, neque pauperem opprimentes, neque vino multo indulgentes, ad tolerandum fortes, qui strenue abscondita opera commendent, cogant ex fratribus opulentos ut manus expandant, ipsi munifici, largitores, in omni honore, reverentia et timore venerabiles plebi, diligentia eos insectantes qui secus ambulant, aliis monita, aliis solatia, aliis poenas ministrantes, eos vero qui omnia omnino spernunt, missos facientes, memores Christo eos resistere qui contradicunt, spernunt et conviciantur. »

Cephas dixit: « Viduae instituantur tres, quarum duae perseverent in oratione pro omnibus, instante probatione, et revelationum causa, pro re nata. Una vero deputetur mulieribus morbo tentatis; probi sit ministerii, vigilantia insignis, ut necessaria prae-

c) Εὐπειθεῖς cod. vindob.

d) Παρακαλ. οὓς δὲ om. Bickell.

e) Ἡ νηπτικὴ cod.

δέοντα ἀπαγγέλλουσα τοῖς πρεσβυτέροις, μὴ αἰσχροκερδῆς, μὴ οἶνω πολλῷ προσέχουσα, ἵνα δύναται νῆφειν πρὸς τὰς νυκτερίνας ὑπηρεσίας, καὶ εἴ τις ἐτέρα βούλοιο ἐργαζαθεῖν, καὶ γὰρ ταῦτα πρῶτα f) Κυρίου θησαυρίσματα εἰσιν ἀγαθὰ (24).,,

Ἄνδρας εἶπε· « Διάκονοι ἐργάται τῶν καλῶν ἔργων νυχθήμερον ἐσελεύσοντες πανταχοῦ, μῆτε πένητα ὑπεραπτεύοντες, μῆτε πλουσίον προσωποληπτεύοντες, ἐπιγνώσονται τὸν θλιβόμενον, καὶ ἐκ τῆς λογίας οὐ παραπέμψονται, ἐπαναγκάσουσι τοὺς δυναμένους ἀποθησαυρίζειν εἰς ἔργα ἀγαθὰ, προορῶντας τοὺς λόγους τοῦ διδασκάλου ἡμῶν· « εἶδετέ με πεινῶντα, καὶ οὐκ ἐθρέψατέ με (25) », οἱ γὰρ καλῶς διακονίσαντες καὶ ἀμέμπτως, τόπον ἑαυτοῖς περιποιοῦνται τὸν ποιμενικόν. ,,

Φίλιππος εἶπεν· « Ὁ λαϊκὸς τοῖς λαϊκοῖς πράγμασι περιποιοῦσθω ὑποτασσόμενος τοῖς παρεδρεύουσι τῷ θυσιαστηρίῳ· ἕκαστος τῷ ἰδίῳ τόπῳ ἀρεσκέτω τῷ Θεῷ· μὴ φιλεχθραῦντες ἀλλήλοις περὶ τῶν τεταγμένων, ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη παρὰ τῷ Θεῷ. Ὁ ἕτερος τοῦ ἑτέρου τὸν δρόμον μὴ παρατεμνέτω, οὐδὲ γὰρ οἱ ἄγγελοι παρὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς οὐδὲν ἕτερον ἐξελλίσσουσιν. ,,

Ἄνδρας εἶπεν· « Εὐχρηστόν ἐστιν, ἀδελφοί, ταῖς γυναίξιν διακονίαν καταστήσαι. ,,

Πέτρος εἶπεν· « Ἐφθάσαμεν τάξαντες περὶ δὲ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος ἀκριβῶς μηνύσωμεν. ,,

stet presbyteris, nec lucro inhiat turpi, neque multo vino dedita sit, ut possit invigilare nocturnis ministeriis, et si quae alia proba opera sint; quae quidem sunt primi apud Deum thesauri bona huiusmodi opera. »

Andreas dixit: « Diaconi, bonorum opifices operum, noctu dieque circumeuntes quocumque, neque pauperem despicientes, neque habentes ad opulentos respectum, discernent oppressum tribulatione, neque eum excludent a collecta, cogent eos quibus facultates sunt in bonis thesaurizare operibus, et considerare verba magistri nostri: « Vidistis me esurientem et non nutritivistis me. » Qui enim strenue ministraverunt et inculpabiliter, locum sibi vindicant pastorem. »

Philippus dixit: « Laicus negotiis saecularibus inserviat, iis subditus qui presbyterio praesunt; unusquisque suo proprio contentus loco sit in Deo; nullam erga caeteros invidiam exerceant ob institutum ordinem, in quo singuli coram Deo eliguntur; alter alterius cursum ne intercipiat, neque enim angeli, praeter id quod illis assignatur, quidquam aliud praeoccupant. »

Andreas dixit; « Commodum erit, fratres, si mulieribus officium instituatur. »

Petrus ait: « Hactenus regulas posuimus. Verum de oblatione corporis et sanguinis diligenter commonefaciamus. »

f) Πρῶτα sic cod. Malim παρὰ τῷ Κυρίῳ.

Ἰωάννης εἶπεν· “Ἐπελάθεισθε, ἀδελφοὶ, ὅτε ἤτησεν ὁ διδάσκαλος τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον καὶ ἠύλόγησεν αὐτὰ λέγων· “Τοῦτό ἐστὶ τὸ σῶμά μου καὶ τὸ αἷμα (26), ὅτι οὐκ ἐπέτρεψε ταύταις συστῆναι ἡμῖν.,”

Μάρθα εἶπε· “Διὰ Μαριάμ, ὅτι εἶδεν αὐτὴν μειδιῶσαν.,”

Μαρία εἶπεν· “Οὐκέτι ἐγέλασα· προέλεγε γὰρ ἡμῖν ὅτε ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ ἀσθενὲς διὰ τοῦ ἰσχυροῦ σωθήσεται (27).,”

Κηφᾶς εἶπεν· “Ἐνίων μέμνησθε δὲ, ὅτι ταῖς γυναίξι μὴ ὀρθαῖς πρέπει προσεύχεσθαι, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς γῆς καθεζομέναις.,”

Ἰάκωβος εἶπε· “Πῶς οὖν δυνάμεθα περὶ Γυναικῶν διακονίαν ὀρίσαι, εἰ μὴ τι διακονίας ἵνα ἐπισχύσωσι ταῖς ἐνδεομέναις;,”

Φίλιππος εἶπε· “Τοῦτο, ἀδελφοὶ, περὶ τῆς μεταδώσεως, ὁποῖον ἔργον ἑαυτῷ θησαυρὸν καλὸν περιποιεῖται· ὁ γὰρ θησαυρίζων ἐν τῇ βασιλείᾳ ἔγγραφος ἐργάτης λογισθήσεται παρὰ τῷ Θεῷ.,”

Πέτρος εἶπε· “Ταῦτα, ἀδελφοὶ, οὐχ ὡς ἐξουσίαν τινὸς ἔχοντες πρὸς ἀνάγκην, ἀλλ’ ἐπιταγὴν ἔχοντες παρὰ Κυρίου, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς φυλάξαι τὰς ἐντολὰς μηδὲν ἀφαιροῦντας ἢ προστιθέντας, ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.,”

Ioannes subdidit: « Vos latet, fratres, quomodo rogaverit magister panem et calicem, et benedixerit dicens: « Hoc est corpus meum et sanguis, » quoniam non permisit ea cum illis mulieribus palam communicare. »

Martha dixit: « Per Mariam, quoniam eam vidit subridentem. »

Maria ait: « Minime ridere sustinui; praedixit autem nobis, quando docebat, fore ut debilis a forti salvaretur. »

Cephas dixit: « Aliqua autem meminertis, quod mulieribus non decet stando orare, sed super terram sedentes. »

Iacobus ait: « Quale igitur poterimus officium mulieribus definire, nisi ministerium quo valeant pauperibus inservire? »

Philippus dixit: « Idipsum, fratres, ad traditionem referatur, quali opere quisque sibi bonum thesaurum efficiat. Qui enim thesaurizat, in regno inscribetur operarius coram Deo. »

Petrus dixit: « Haec, fratres, non tamquam potestatem alicuius habentes, qua necessaria praecipiantur, sed mandatum habentes a Domino, exhortamur vos ad custodiendum praecepta, nihil auferentes, nihil addentes insuper, in nomine Domini nostri Iesu Christi, cui est gloria in saecula Amen. »

ANNOTATIONES.

(1) *Θυγατέρες*.² Sequentia cum acclamatione ligat Bickell. Aethiopica apud Ludolfum l. c. incipiunt: *Canones patrum apostolicorum quos constituerunt ad ordinandam ecclesiam christianam*. Laetamini; etc. Tum praecipuae Apostolorum allocutiones dividuntur in stationes numero XX.

(2) *Ματθαῖος*. Qui hunc syllabum exegit, certe prae oculis habuit quae infra post proemium leguntur, ut personarum ordo satis insolens a subsequente rerum serie pendeat; unde recentius ea putem assuta, quae ottoboniano desunt, ne importuna dictionis sphalmata in confirmationem adducam.

(3) *Ἰακώβου*. Ut ab Iscariota secernatur, solenne est subintelligi vocem *ἀδελφός* cum *Ἰούδας Ἰακώβου*, neque plura paulo ante p. 75 scripsit scholiastes petropolitanus.

(4) *Πρὸ τοῦ*. An audiendum, addendumve *καίρου* aut quid simile, eo magis ambigo quod soloeca phrasis tam inseri quam excludi multa permittit.

(5) *Ἐπαρχίας*. Si ad strictos iuris apices *eparchia* intelligatur, iam totum proemium ad finem saeculi IV retrogradiatur necesse erit; certum enim est ante concilii CP. primi tempora nullum esse exarchatus ecclesiastici vestigium. Immo ad notitias provinciarum fortasse recentiores respicit catalogus locorum qui statim subditur.

(6) *Εἰσί*. Cf. Const. apost. lib. VII, c. 1, 17, 18. Barnab. epist. n. 18, 19. Hic incipit cod. ottobonianus: *Ἰωάννης εἶπεν ἅλλ*.

(7) *Προφῆται*. Matth. XXII.

(8) *Γένεσθαι*. Luc. VI, 31.

(9) *Σου*. Integerrima fere haec verba Petri referuntur, sed prolixis aucta parergis in constit. apostol. lib. VII, cap. 2, 3, 4, 5.

(10) *Ὀργίλος*. Ad verbum hactenus ibid. cap. 5. Caetera, uno verbo excepto *μηδὲ ζηλωτῆς*, non comparent.

(11) *Θηλικόν*. Vide ultima verba II epist. S. Clementis ad Corinthios. Labb. 1, 187.

(12) *Γίνονται*. Fere omnia ibid. sine interpolatione; sed habetur: *ρίψόφθαλμος*. Quae sequuntur Simonis verba partim leguntur in principio cap. 6, Nathanaelis vero sparsim ibid.

(13) *Γόγγυσος*. Similia inde in cap. 5.

(14) *Γίνονται*. Ad litteram in multis ibid. cap. 8, sed prolixiora versus finem.

(15) *Ἔσθίει*. Similia, sed longe breviora in cap. 9.

(16) *Κυρίω*. Hucusque omnia ferme in cap. 10.

(17) *Προσευχῆ*. Cf. capp. 11, 12.

(18) *Γυναικός*. Vel absona haec verba sunt, vel clare sonant oportere episcopum esse aut caelibem, aut unius uxoris viduum, *ἀγύναιος, εἰ δὲ μὴ, ἀπὸ μιᾶς γυναικός*. Meminisse haec iuvabit tum quum veterum canonum verba de una presbyterorum aequae ac episcoporum uxore ad trutinam revocabuntur, tum quando byzantini iuris magistri nobis confidenter asseverabunt usque ad trullanum concilium episcopos fuisse, verbo sit venia, uxoratos. Nihil moveat Ludolfi ad haec commentarius, qui laxis habenis ab Aethiopia haec nobis reduxit: *Si vero uxorem duxisset unam, priusquam constitueretur episcopus, maneat cum illa*. Idem quippe ille est qui paulo ante, ubi dicitur ex fontibus graecis: « Non praevalet dives coram Domino, neque praestat dignitas, nec venustas prodest » ille, inquam, haec nobis exculpsit: « Divitiae nihil valent apud Dominum, neque honore afficies superbum, neque petes ab eo epistolam. » Et candide margini allevit hanc notulam: *Quid sibi velit ista epistola vel libellus, non liquet* (!).

(19) *Γενηθείη*. Rursus eadem prolixè regesta videntur in constitut. lib. II, cap. 1-6.

(20) *Εὐωνύμων*. Apocal. IV, 4, 10. Erit fortasse cui magis placebit lectio codicis *συνέχουσι* quam mutavimus in *συνηχοῦσι*. Eadem fere sententia erit, sive

qui a sinistris sunt seniores cum angelis aut concinant aut consentiant et cohaereant. Caeterum inter multa quae locum illam sub-oscuro facile illustrarent, vix aliud video nobilius, sed et antiquius, quam musivum illud opus S. Leonis pp. instinctu et ex Placidiae reginae munificentia in Basilica S. Pauli extra Urbis muros eleganter elaboratum, in quo a dextris Christi XII seniores, capite nudi, coronas offerunt, a sinistris verb XII, capite tecti, inclinantur. Priores dicuntur XII apostolorum, posteriores XII prophetarum exhibere typos.

(21) Πάντες. Haec certe respiciunt ad const. lib. VIII, c. 31, VIII, 2. sed aut ad- dita nostra esse aut suppressa putaveris,

prout vel recentiora tibi erunt vel antiquiora libro constitutionum.

(22) Θεῶ. Cf. Constit. lib. id. c. 22., Exod. XX, Ps. CXXXIX.

(23) Κυρίου. Matth. XVIII, 16. cf. ib. c. 17, 18.

(24) Ἀγαθά. Ut praecedentia ad Const. lib. II spectabant, ita haec ad libri III. partem priorem, ubi plura de hisce tribus viduis dicemus.

(25) Με. Matth. XXV, 35. Cf. eiusd. lib. Const. III. ultima capp. 19, 20.

(26) Δῖμα. Matth. XXVI, 26.

(27) Σωθήσεται. Quo insolentiora haec videntur et tenuiora, eo plus ambigitur an prisca sint aut ex arbitrio conficta.

IV.

ANTIOCHENA SS. APOSTOLORUM SYNODUS.

I. « **F**irmissimum, inquit Binius, testimonium huic concilio Apostolorum Antiochiae celebrato, praebet concilium nicaenum II actione 1, his verbis: « In antiochena synodo sanctorum Apostolorum dictum est: *Salvatos non debere* (1). » Idem quoque iubet de hac synodo intelligi sancti Innocentii papae epistolam XVIII, quum de antiochena agens ecclesia, « Ubi, inquit, et nomen accepit religio christiana quae conventum apostolorum apud se celeberrimum meruit (2). » Immo si quid roboris inest communi et constanti codicum manu scriptorum epigraphae, hos ipsos canones et Pamphilus martyr manu scripsit sua, et summus eius magister Origenes diligentia sua collegit primus et asservavit (3).

(1) *Non debere*. Mansi Concil. tom. 1. col. 67 tom. XII col. 1016: ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνόδῳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἴρηται τοῦ μηκέτι πλανᾶσθαι κτλ. vide infra can. 4 cum notis. Vertit Anastasius: « In synodo sanctorum Apostolorum quae apud Antiochiam congregata dicitur: Et ne ultra errent, etc. » Qui aut leviter corruptum codicem secutus est, aut εἴρηται promptius ad superiora quam ad sequentia retulit. Aliud deprehendit perspicax Natalis Alexander, dubium de synodi auctoritate ortum esse in mente Anastasii. Verum videat alius an non interpres potius augeat quam minuat enunciationem, quum receptum ex traditione (quae dicitur) affirmet quod unius erat testimonio editum. V. Nat. Alexandri ad saec. I, disert. XX, ed. Mansi tom. III, p. 213.

(2) *Meruit*. In Epist. XVIII in Concil., XXIV apud P. Cusantium col. 851 B: is inter Sanmaurinos princeps ne uno quidem verbo diluere dignatur duas

Natalis Alexandri et Tillemontii argutias: prior quidem vult legendum esse *Hierosolymam* pro Antiochia; posterior *apud se* mutat in *pro se*. Sed quid inde iste? Caeterum quum de alterutra varietate codices ad unum omnes silent, siluit iure et more suo Cusantius consultissimus. V. Tillemont *Memor. Hist. eccles.* t. 1, not. 34, p. 524.

(3) *Asservavit*. Opportune de Pamphilo Hieronymus testatur in *Scriptor. eccles.* 75, multos codices eiusdem manu descriptos adhuc dum in caesariensi bibliotheca haberi, immo ex illis XXV, quasi martyris sanguine infusus, penes ipsum venerandum esse. Idem iterum aptissime nobis Eusebii haec verba rescripsit: « Unde et multos codices praeparabat ut cum necessitas poposcisset, volentibus largiretur. Et ipse quidem proprii operis nihil omnino scripsit, exceptis epistolis quas ad amicos forte mittebat; in tantum se humillitate delecerat; veterum autem tra-